

Kósa László

A kandalló

*Ülj mellém a kandallóhoz,
Fel van szitva melege!*

írja a költő, Kisfaludy Sándor, és az olvasok többnyire film- és irodalmi élmények nyomán a régi angol úri házakból ismert hatalmas, öblös szájú kandallókra gondolnak, melyekben pattog, nagy lánggal lobogva ég a tűz. Hasonló szerkezetű kandallók épültek a 14-15. századtól a magyarországi várakban és várkastélyokban, majd az udvarházakban, később az előkelő polgári lakóházakban is. De ha kezünkbe vesszük Arany László nemrég kiadott, immár száz éve kedvelt népmese gyűjteményét, ott az egyik mesében a hős, nyilvánvalóan parasztházban, a *kandalló* tetején keresi a gyújtófát. Ez a kandalló nem azonos a várkastélyokból ismerttel.

Néhány évtizede még használták a Tiszántúl északi és középső részén a búbos kemence mellé épített szabad tüzelőt, melyre vesszőből font, sárral tapasztott, bogárhátú füstfogó borult. Télen főztek, melegedtek a tűz mellett, amely bevilágította a szobát. A Tiszántúlról Erdély felé haladva mindenütt megvolt ez a fajta kandalló. Csakhogy itt már másként nevezték, pl. *kaskemencének*, mert kosár módjára fonták, vagy a füstfogó alakja után *sátorkemencének*. A Kalotaszegen és a Mezőségen gyakran *kályhás kemencének* mondták. Ez a név ugyancsak anyagra és egyben arra utal, hogy az erdélyi kandallóknak az alföldiektől kissé eltérő a formájuk. Itt már nem építettek búbos kemencét, télidőben meleget, fényt és főzőhelyet egyaránt a kandallónak kellett biztosítania. Padkán égett a tűz, és föléje lábakon

álló, terjedelmes füstfogó borult, mely tartotta és sugározta a meleget. Ezért készítették fonott-tapasztott vesszőből, Erdélyben leginkább csempéből. A csempét régi magyar szóhasználat szerint *kályhá*-nak mondták, innen a *kályhaskemence* elnevezés, és ezért a kandalló legelterjedtebb neve a Székelyföldön *cserepes*. A fazekasközpontok közelében a pirosra égetett vagy zöldmázas csempék szemet gyönyörködtető virágos mintákkal készültek. Háromszéken *pestnek* nevezik a kandallót. Ez a szó kiveszőben lévő jövevényszó nyelvünkben, mely eredetileg egészen zárt kemencét jelentett. Talány viszont, hogy miért mondják egyes vidékeken *góbnak*, *gógánynak* a kandalló füstfogóját. Az erdélyi románok leginkább *kuptornak* (*cuptor*), azaz kemencének, a szászok pedig *Luther-Ofennek*, azaz *Luther-kályhának* hívják. A sokféle elnevezés arra utal, hogy a kandallós tüzelőberendezés mind az Alföldön, mind Erdélyben újabb eredetű lehet. Erdélyben az oklevelek tanúsága szerint a 17. századtól megvolt. S megvan ma is Óromániában, Bulgáriában és a Balkán egész területén, csakhogy megint más formában. Ugyanis dél felé haladva egyre enyhébb az éghajlat, és a füstfogónak nem kell meleget tartania, csupán a szikrát és a füstöt fölfognia. Ezért nem lábakon áll és nem csempékből rakják, hanem távolabb, a tűz fölött a mennyezetre vagy a falra erősítik.

A kandalló őseit az ókori Mediterráneumban használták. Onnan terjedt el különféle változatokban egyrészt a Balkánon, Erdélyben önálló típust alkotva, másrészt honossá vált Franciaországban, Angliában, Németországban, majd Közép-Európa szomszédos területein.